

Сергій Рабінович

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права
Львівського національного університету імені Івана Франка,
завідувач Лабораторії прав людини
імені академіка Петра Рабіновича
Науково-дослідного інституту державного будівництва
та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України
(Львів, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4144-5439>
serg_rabin@yahoo.com

Ольга Томіна

науковий співробітник Лабораторії прав людини
імені академіка Петра Рабіновича
Науково-дослідного інституту державного будівництва
та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України
(Львів, Україна)
olga.tomina63@gmail.com

УДК 340.12: 341.231.14
340.12 (477) (092) "19/20"

ПРОФЕСОР ПЕТРО РАБІНОВИЧ – РОЗРОБНИК ЗАСАД ТЕОРІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЇХНЬОГО МІЖНАРОДНОГО СТАНДАРТИЗУВАННЯ

АНОТАЦІЯ. Вивчення наукового доробку визначних правознавців є засобом відтворення юридичної науки й підготовки високофахових наукових кадрів. З огляду на це праволюдина концепція керівника Львівської школи теорії прав людини професора Петра Мойсейовича Рабіновича (1936–2023) продовжує привертати увагу українських та зарубіжних правників.

Метою пропонованої статті є спроба систематизації внеску П. Рабіновича у створення й розроблення засад теорії прав людини як наукової та навчальної дисципліни.

Обґрунтовано, що завдяки здійсненому вченим антропоцентричному повороту в пострадянському правознавстві теорія права і держави вперше стала розбудовуватися як вчення про юридичне забезпечування невід’ємних прав людини. Підтверджено першість П. Рабіновича на теренах колишнього СРСР у розробленні базових елементів оригінальної соціально-потребової теорії прав людини та їх юридичного забезпечування, а також його пріоритет у людиноцентричній переорієнтації навчального курсу праводержавознавства. Науковцем було створено загальні концептуально-методологічні засади теорії прав людини, їх міжнародного стандартизування та впровадження в практику юридичного регулювання в Україні. Потребова концепція прав людини становить надійну основу для їх практично орієнтованої теорії. Соціальна ефективність теоретичних розробок видатного вченого переконливо підтверджується, зокрема, трансформацією розроблених ним наукових правових положень у

юридичні позиції Конституційного Суду України та впливом на методику викладання теорії права і держави в інших правничих школах України.

Ключові слова: Петро Рабінович; теорія прав людини; міжнародні стандарти прав людини; верховенство права; межі прав людини; потребний підхід; правовий людиноцентризм.

*Окрема людська істота є основною одиницею усього права.
Герш Лаутернахт, Право націй, право природи і права людини (1943)*

У сучасному суспільстві розвиток юридичної науки невідмінно супроводжує інформаційно-ціннісна інфляція. З огляду на це значущі результати досліджень часто ризикують потонути в морі новітніх публікацій, нерідко, на жаль, доволі різної якості. Одним із наслідків цього процесу (почасти зумовленим об'єктивно) стає те, що для низки молодих авторів, які претендують на визнання за їх роботами наукової новизни, залишаються невідомими здобутки їх старших колег, а подекуди навіть і праці метрів вітчизняної юридичної науки. Водночас вивчення цих здобутків було і є необхідним засобом відтворення юридичної науки та підготовки високофахових наукових кадрів: без цього не можуть бути сформовані уявлення майбутніх науковців про вже вирішені й ще нерозв'язані дослідницькі проблеми. Сказане повною мірою стосується, зокрема, розвідок у сфері теорії прав людини.

На цьому тлі особливо прикметно, що праволюдська концепція видатного науковця – професора П. Рабіновича нині продовжує привертати увагу українських та зарубіжних фахівців. Одним із переконливих свідчень такої уваги стала міжнародна наукова конференція, організована цього року юридичним факультетом Львівського національного університету імені Івана Франка та Лабораторією прав людини імені академіка Петра Рабіновича НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України¹. Як слушно наголосив проф. Мехман А. Дамірлі, 'можна без перебільшення стверджувати, що саме зусиллями Петра Мойсейовича було закладено основи вітчизняної доктрини прав людини. Безумовно, саме йому належить першість у розробці загальнотеоретичних засад прав людини у вітчизняному правознавстві'².

Відтак *МЕТОЮ* пропонованої читачеві статті є спроба систематизувати внесок П. Рабіновича в створення й розроблення засад теорії прав людини як наукової та навчальної дисципліни.

¹ Див.: Мехман А. Дамірлі, 'Внесок П. М. Рабіновича в теоретичну юриспруденцію: нові ідеї та розробки (загальна характеристика)', *Науковий спадок Петра Мойсейовича Рабіновича і актуальні проблеми загальнотеоретичного правознавства: Матеріали міжнародної наукової конференції (Львів, 28–29 березня 2025 року)* (М Дамірлі, С Рабінович (ред), Медицина і право 2025).

² Там само 32.

І. Піонер правового людиноцентризму

Досліджування Петром Мойсейовичем проблем теорії права поділяється на два великих етапи – радянський і пострадянський³. Перший етап характеризує робота над питаннями теорії державно-юридичного регулювання, тоді як на другому здійснювалося розроблення концептуально-методологічних, соціально-філософських і прикладних аспектів засад теорії прав людини. Це підтверджує, що “чиста” теорія державно-юридичного регулювання (яка, як відомо, може обслуговувати відмінні потреби та інтереси), стає теорією засобів юридичного забезпечення потреб та інтересів індивіда тільки за умови, що всі її елементи буде підпорядковано меті такого забезпечення.

Передумови для такого підпорядкування на українських теренах виникли лише за розпаду СРСР. Тому саме з початку 90-х років минулого століття одним із кращих учнів визначного теорійника права, одного з “концептуальних попередників” (вираз П. Рабіновича) Львівської школи теорії прав людини, професора П. Недбайла (1907–1974) велася цілеспрямована робота над антропоцентричним оновленням викладання курсу теорійної юриспруденції. У 1991–1992 роках П. Рабінович трансформував традиційний для радянських юристів-першокурсників предмет “Теорія держави і права” у навчальну дисципліну “Теорія права та держави”.

1991 р. у Львові вийшло друком ротапринтне видання першого в незалежній Україні українськомовного конспекту лекцій зі згаданої дисципліни під промовистою назвою: “Права людини та їх юридичне забезпечення. Основи загальної теорії”⁴. У передмові було чітко зазначено мету лекцій – ‘показати в навчальному процесі, що нині проблема прав людини стоїть на передньому плані праворозуміння’. Підкреслено, що ‘домінування проблем прав людини, – які відтепер набули значення нового концептуального центра, ядра всього курсу, – зумовили істотні зміни в його структурі’⁵ і відтепер стало головною особливістю оновленого навчального предмета, базового для підготовки правників.

У підзаголовку до конспекту лекцій 1991 р. назва навчального предмета звучала ще традиційно як “теорія держави і права”. Та вже наступного року зміни в логіці побудови курсу, в якому право передує державі, відобразилися вже у самій назві цього конспекту лекцій⁶. Як наголошував П. Рабінович, йшлося не про механічну перестановку слів, а про ‘світоглядно-концепту-

³ Дамірлі (н 1) 21, 23.

⁴ *Права людини та їх юридичне забезпечення: основи загальної теорії (Конспекти лекцій з теорії держави і права)* (Львівський центр нових технологій освіти, науки, виробництва 1991). Тут і далі в публікаціях за одноосібним авторством П. Рабіновича прізвище автора не наводимо.

⁵ *Права людини та їх юридичне забезпечення: основи загальної теорії* (н 4) 5.

⁶ *Права людини та їх юридичне забезпечення. Основи загальної теорії права і держави: навчальний посібник* (НМК ВО, 1992).

альну переорієнтацію й істотну зміну змістового наповнення курсу⁷, натхненного тим, що тепер можна назвати *правовим людиноцентризмом*.

Так було покладено початок трансформації курсу теорійного правознавства, смисловим осердям якого у Франковому університеті, а згодом і в деяких інших українських вишах⁸ стали права людини. Слід відзначити, однак, що у викладанні цього курсу в багатьох українських вишах ще дотепер присутні атавізми державоцентризму. Свідченням цього є, зокрема, майже повсюдне збереження легістсько-етатистської версії назви курсу: “Теорія держави і права”.

Тоді ж, на початку 1990-х, Петро Мойсейович став одним із неформальних керівників проекту із запровадження викладання в школах України курсу за вибором “Права людини”⁹. Непересічною була його роль і у проведенні всеукраїнських конкурсів учнівських та студентських робіт з прав людини (1996–2011)¹⁰. Не дивно, що йому належить і співавторство в перших українських навчальних програмах¹¹, підручниках і посібниках з прав людини¹².

Вихід у світ уже згаданого навчального видання П. Рабіновича 1991 р. позначив собою справжній праволюдний поворот в українському теорійному правознавстві. Ця подія засвідчила початок формування й розвитку того феномену, який отримав назву Львівської наукової школи теорії прав людини¹³.

Вражає вже навіть сам перелік організованих завідувачем Львівської лабораторії прав людини і громадянина чи за його активної участі науково-практичних заходів зі сприяння утвердженню та ефективізації впровадження європейських стандартів прав людини в Україні¹⁴. Обмежусь лише такими яскравими прикладами, як систематичні переклади державною мовою і опублікування реферованих текстів рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), розпочаті одразу після ратифікації Україною (1997) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод¹⁵; участь в організації і проведенні, спільно з Координатором проектів ОБСЄ в Україні

⁷ Львівській науковій школі теорії прав людини – 30 років. Наукознавчий нарис (Медицина і право 2021) 13.

⁸ Див: А Васильєв та ін, *Теорія права і держави: підручник* (Одіссей 2007); И Поляков, *Теорія права и государства: учебник* (Феникс, 2011); Я Бариська, З Погорелова, Т Попович, *Загальна теорія права і держави: навч. посіб.* (Вид-во Олександрії Гаркуші 2021); І Фельцан, *Основи загальної теорії права і держави: навч. посіб.* (Сабов А М, 2023).

⁹ І Усенко, ‘Концептуальні основи правової педагогіки професора Петра Рабіновича: загальнотеоретичне правознавство, права людини, педагогічний такт’, у *Науковий спадок Петра Мойсейовича Рабіновича і актуальні проблеми загальнотеорійного правознавства: Матеріали міжнародної наукової конференції* (Львів, 28–29 березня 2025 року) (М Дамірлі, С Рабінович (ред), Медицина і право 2025) 95.

¹⁰ Усенко (н 9) 96.

¹¹ В Денисов та ін, ‘Програма курсу “Права людини” для учнів середніх загальноосвітніх навчальних закладів: проект’ [1995] 19 Інформаційний збірник Міністерства освіти України 2–25.

¹² Т Андрусак та ін, *Права людини: підручник для 10-11 кл. серед. шк., ліцеїв та гімназій* (Право 1997); П Рабінович, М Хавронюк, *Права людини і громадянина: навч. посібник* (Атіка 2004).

¹³ Львівській науковій школі теорії прав людини – 30 років (н 7) 5.

¹⁴ Львівській науковій школі теорії прав людини – 30 років (н 7) 23–25.

¹⁵ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text> (дата звернення 28.07.2025).

та Європейського суду з прав людини, щорічних міжнародних форумів з практики ЄСПЛ (з 2012 р.); розробка й обґрунтування пропозицій щодо системного удосконалення праволюдних положень Конституції України відповідно до їхніх міжнародних стандартів (з 2007 р.)¹⁶.

II. Праволюдні теорійні інновації П. Рабіновича

Відтак уже з 1991 р. П. Рабінович розпочинає наукове дослідження людських прав і свобод та публікацію його результатів у провідних фахових виданнях і збірках¹⁷. Згодом зміст свого внеску у теорію права і права людини дослідник сам структурував у брошурі, виданій з нагоди його 80-річчя¹⁸. Цілком очікувано, що першим із розділів інноваційних наукових положень, датованих 1992–2016 рр., стали основоположні права людини.

У цьому наукознавчому нарисі вчений об'єднав свої розвідки з концептуально-методологічних проблем прав людини у три групи: 1) світоглядно-філософські засади дослідження праволюдних явищ; 2) методологічні аспекти дослідження праволюдних проблем; 3) загальнотеоретичні характеристики прав людини¹⁹. Таке структурування вміщує досліджування проблематики юридичного забезпечення прав людини в ширшій контекст, який демонструє залежність праволюдної праксеології від методології, а останньої своєю чергою – від тих світоглядно-філософських засад, із яких розглядаються проблеми людських прав. З огляду на це далі, аналізуючи внесок П. Рабіновича у теорію прав людини, спиратимось на позначені ним логіко-сміслові критерії структурування матеріалу.

2.1. Соціальна гносеологія, онтологія й аксіологія прав людини

Першою з праволюдних інновацій вченого стало розроблення оригінальних світоглядно-філософських засад досліджування прав людини. Інструментами для цього стали соціально-сутнісна гносеологія, концепція потребового праворозуміння²⁰, а згодом також ідея соціально-природної правової системи суспільства, фундована на поєднанні системного й потребового підходів²¹.

¹⁶ Львівській науковій школі теорії прав людини – 30 років (н 7) 23–25.

¹⁷ 'Основні права людини: спроба загальнотеоретичної характеристики' [1993] 3 Права людини в Україні; 'Основні права людини: загальнотеоретична характеристика' [1994] 2 Вісник Академії правових наук України 22–28; 'Проблеми юридичного забезпечення прав людини (загальнотеоретичний аспект)' [1995] 2 Укр. часопис прав людини 16–23, В. Вікторовський, П. Рабінович, 'Право людини на національне самовизначення і проблема бінаціональності' [1995] 2 Укр. часопис прав людини 99–103.

¹⁸ *Півстоліття наукового повноліття. До ювілею професора Петра Мойсейовича Рабіновича* (ЛНУ ім. І. Франка 2016) 12–16.

¹⁹ Львівській науковій школі теорії прав людини – 30 років (н 7) 16–18.

²⁰ 'Універсальні стандарти людяності як концептуальні засади антропоцентричного праворозуміння' [2021] 1 Право України 76–87; 'Праворозуміння: потребова інтерпретація' [2014] 1–2 Філософія права і загальна теорія права 229–237.

²¹ 'Соціально-природна правова система суспільства (спроба загальнотеоретичної характеристики)' [2008] 1 Українське право 48–60.

До підґрунтя самотньої праволюднинної концепції П. Рабіновича покладені соціологічне праворозуміння й засади соціального детермінізму. Наголошування на завданні виявити соціальну сутність правових явищ добре відоме усім, знайомим із науковими поглядами П. Рабіновича. Практично в усіх виданнях посібника вчений вводить згадане поняття як до назв тем, що стосуються держави, так і до назви однієї з тем про право (“Сутність права соціально-демократичної орієнтації”).

Сутність кожного із явищ суспільного життя є соціальною: ‘соціальна сутність явищ це їхня здатність слугувати засобом задоволення потреб суб’єктів суспільства’²², це ‘ті їх корисні характеристики, які можуть бути використані людиною та суспільством для задоволення їхніх потреб й інтересів’²³; ‘соціальна сутність прав людини – мінімально необхідна (у конкретно-історичних умовах) доля соціальних благ кожної людини’²⁴.

Аналіз творчості П. Рабіновича дає підстави стверджувати, що відправними пунктами правового, зокрема праволюднинного, пізнання для нього стали три тези: 1) про сутнісно соціальний характер права, 2) про соціальну природу людини і 3) про соціальну неоднорідність суспільства. Перша з них є праворозумінневим, а друга й третя – відповідно антропологічним і соціологічним постулатами.

Згідно зі сповідуваним науковцем праворозумінням право – це соціальне (а не біологічне, космічне, трансцендентне чи метафізичне тощо) явище, це феномен, що має соціальну природу. Звідси пізнання сутності права – це пізнання його власне соціальної сутності, соціально-сутнісне пізнання²⁵. Антропологічний постулат зумовив ідею про існування соціально-природної правової системи суспільства, у якій людські права та обов’язки є взаємозалежними. Соціологічний же постулат став визначальним для розгляду всіх соціально-змістових і ціннісних аспектів прав людини.

До інновацій у сфері теорії прав людини слід віднести теоретико-методологічне розроблення потребового підґрунтя прав людини, здійснюване щонайменше з 1985 р. (цікаво, що своєрідні зародки потребового підходу можна побачити ще в доповіді, виконаній у студентському науковому гуртку на 1 курсі університетського навчання²⁶).

²² Див напр: *Основи теорії та філософії права: навч. посіб.* (Медицина і право 2021) 51–52.

²³ П Рабінович, А Наконечна, *Людські потреби, інтереси та правове регулювання (загальнотеоретичне дослідження)* (Медицина і право 2022) 17.

²⁴ *Основи загальної теорії права і держави: навч. посібник для студ. спец. “Правознавство”* (Графопрес 1993) 7.

²⁵ Л Явич, *Суцність права. Соціально-філософське розуміння генезису, розвитку і функціонування юридическої форми общественних отношений* (Изд-во ЛГУ 1985).

²⁶ Див: С Рабінович, ‘Невідомі сторінки наукової творчості Петра Рабіновича’, *Науковий спадок Петра Мойсейовича Рабіновича і актуальні проблеми загальнотеорійного правознавства: Матеріали міжнародної наукової конференції (Львів, 28–29 березня 2025 року)* (М Дамірлі, С Рабінович (ред), Медицина і право 2025) 38.

Стисла формула праворозуміння П. Рабіновича наведена у передмові до збірки “Некласична філософія права: питання і відповіді”²⁷ “Право – це сукупність засобів задоволення індивідуальних і колективних потреб, що їх забезпечують органи публічної влади”²⁸. Саме соціально-потребовий підхід як актуальну конкретизацію й модифікацію історико-матеріалістичної парадигми науковець вважав ‘ключем до виявлення соціальної сутності праволюдських явищ’, єдино можливим та унікальним засобом з’ясування цієї сутності²⁹. Відтак до науково нових належить також положення про *можливість задоволення потреб людини* як соціальну (соціально-антропну) сутність її прав³⁰.

Між людськими потребами та основоположними, “буттєвими” правами людини існує функційно-цільовий зв’язок. Звідси:

Буттєві права і свободи – це певні можливості людини, які необхідні для задоволення біологічних і соціальних потреб її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах <...>, об’єктивно зумовлені досягнутим рівнем розвитку суспільства і забезпечені обов’язками інших суб’єктів³¹.

У “знятому” вигляді квінтесенцією потребового розуміння прав людини є формула: *‘будь-яке право людини – це право на задоволення її певних потреб’*³². У цьому, як вказував автор найпопулярнішого серед українських студентів-правників посібника, полягає гуманістичність потребової інтерпретації прав людини.

За П. Рабіновичем, загальносоціальне (буттєве) право існує як на індивідуальному, так і на колективному рівнях (як можливості спільнот, об’єднань, суспільства)³³. Відтак до специфічних різновидів соціально-природних прав, поняття і види яких були визначені науковцем, належать права таких суб’єктів, як нація (народ) та людство³⁴ (першим із прав людства тут було названо право на безстрокове існування, або ж “право на безсмертя”). Виокремлювалися також права класових, статевих, вікових, територіальних та інших груп населення, сімей тощо³⁵. Усі ці права також поставали можливостями, необхідними для задоволення потреб нормального існування та розвитку відповідної спільноти у конкретно-історичних умовах³⁶.

²⁷ З тексту видання збірки в РФ передмову П. Рабіновича виключено.

²⁸ *Некласическая философия права: вопросы и ответы* (А. Стовба (ред), СПД ФО Тарасенко В.П. 2013) 17.

²⁹ ‘Основоположні права людини: соціально-антропна сутність, змістова класифікація’ [2013] 2 Вісник Національної академії правових наук України 10–16.

³⁰ ‘Соціальна сутність прав людини: у світлі потребового підходу’ [2005] 1 Вісник Академії правових наук України 3–14.

³¹ *Основи теорії та філософії права* (н 22) 17.

³² Там само 20.

³³ ‘Верховенство права як соціально-природний феномен (контури ідеалу)’ [2010] 3 Право України 19–24.

³⁴ *Права людини та їх юридичне забезпечення* (н 4) 9, 10.

³⁵ ‘Загальносоціальна (“природна”) правова система: поняття і структура’ [2008] 4 Вісник Академії правових наук України 10.

³⁶ *Основи теорії та філософії права* (н 22) 20.

Згодом дослідник розпочне розробляти антропосоціальні й ціннісні основи прав людини, звернувшись до категорій людської гідності та людяності. Йому належить перше в пострадянському українському правознавстві визначення: ‘гідність людини – це її самоцінність як родової біосоціальної істоти, змістовно зумовлювана насамперед існуючими соціальними відносинами, а також іншими факторами людського буття’³⁷. Цю дефініцію науковець дав із позицій підходу, який назвав “об’єктивістсько-антропологічним”³⁸. Порівняння наведеної дефініції із визначенням, відтвореним у п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009, дає підстави стверджувати, що ця доктринальна дефініція вплинула на визначення найвищим органом судової влади поняття гідності фізичної особи³⁹.

Специфікою підходу П. Рабіновича стала спроба трактування поняття людської гідності з матеріалістичних позицій, у її зв’язках із біосоціальними чинниками. Однак прикметно, що в посібнику “Права людини і громадянина” вчений назвав гідність людини морально-сутнісною основою її прав⁴⁰, а в останньому прижиттєвому виданні посібника (2021) гідність визнано найфундаментальнішою соціальною властивістю людини. При цьому саме гідність, наголосив професор, ‘служує точкою відліку, джерелом усіх буттєвих людських прав і свобод’ (курсив мій. – Авт.)⁴¹. Таким чином було чітко визнано другу, – поряд із потребами людини як “матеріальною” основою її буттєвих прав, їх ідеальну сутнісну основу. Розвинути ці тези більш докладно вченому, на жаль, вже не судилося.

Саме П. Рабіновичу належить перше в доктрині визначення поняття основоположного (буттєвого) обов’язку людини як ‘необхідності певної її поведінки, об’єктивно зумовленої конкретно-історичними потребами існування і розвитку інших людей, соціальних спільнот і об’єднань та усього суспільства та потребою класифікація таких обов’язків’⁴².

Відтак як соціальні права-можливості людини, так і належні їй обов’язки-необхідності об’єктивно зумовлені її взаємопов’язаними конкретно-історичними антропосоціальними потребами, потребами інших людей, соціальних спільнот, об’єднань та усього суспільства. Ці потреби є необхідністю збереження існуючого стану людей та їхнього розвитку. Такий підхід дає змогу дати буттєве обґрунтування стабільності й визначеності правового становища людини і суспільства, з одного боку, та його змінюваності, необхідному динамізму – з іншого.

³⁷ ‘Право людини на компенсацію моральної шкоди’ (Юридичний вісник України 19–25 січня 2002) 4.

³⁸ П Рабінович, М Хавронюк, *Права людини і громадянина: навч. посіб.* (Атіка 2004) 8. Пізніше це визначення буде вченим дещо трансформоване. Див: П Рабінович, О Гришук, *Право людини на компенсацію моральної шкоди (загальнотеоретичні аспекти)* (Світ 2006) 35.

³⁹ Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 № 1 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text> (дата звернення 28.07.2025).

⁴⁰ Рабінович, Хавронюк (н 38) 8.

⁴¹ *Основи теорії та філософії права* (н 22) 26.

⁴² *Права людини та їх юридичне забезпечення. Основи загальної теорії права і держави* (н 6) 7.

Інноваційним стало визначення поняття людяності (людськості) як такого ставлення до людини з боку інших суб'єктів суспільства, яке набуває вияву в їхній поведінці, спрямованій на задоволення її життєво необхідних потреб у повазі до її гідності та у забезпеченні її достатніми їжею, одягом та житлом⁴³. Вчений також запропонував потребі антропосоціальні дефініції понять нелюдського поведіння й злочинного нелюдського поведіння⁴⁴.

Розпрацювання категорії людяності безпосередньо пов'язане із інтересом керівника Львівської школи теорії прав людини до правового спадку автора поняття “злочини проти людяності” – знаного юриста-міжнародника, професора Г. Лаутерпахта. Ретельні порівняльні дослідження привели вченого до справжнього відкриття: ідентифікації колишнього студента Львівського юрфаку (1915–1919) як головного автора ідеї і першого проєктанта Загальної декларації прав людини⁴⁵.

Нагадаємо також, що науковець, якому присвячено цей нарис, першим на пострадянських теренах розробив “потребову” класифікацію прав людини, яка в низці моментів відрізнялася від схеми, відображеної в міжнародних пактах 1966 р., суттєво доповнюючи, розширюючи та уточнюючи її. Вперше дефініюючи зміст та обсяг поняття економічних прав людини, П. Рабінович продемонстрував відхід від ортодоксальних соціалістичних трактувань у бік економічного лібералізму, включивши до обсягу розглядуваного поняття право на власність щодо *засобів виробництва*⁴⁶.

Правознавець також став першим, хто виокремив і систематизував сучасні тенденції в розвитку інституту прав людини⁴⁷.

Розглядаючи права людини із нелегістських (“природно-правових”)⁴⁸ позицій⁴⁹, П. Рабінович виробив філософсько-правове поняття соціально-природного права⁵⁰, соціально-природної правової системи⁵¹ та природно-правового простору⁵².

⁴³ *Основи теорії та філософії права* (н 22) 28.

⁴⁴ Там само 29.

⁴⁵ П. Рабінович, В. Особа, ‘Професор Г. Лаутерпахт – автор ідеї та першого проєкту Міжнародного білля (Загальної декларації) прав людини’ [2013] 4 Вісник Національної академії правових наук України 3–10.

⁴⁶ *Права людини та їх юридичне забезпечення. Основи загальної теорії права і держави* (н 6) 5–6; *Основи теорії та філософії права* (н 22) 33.

⁴⁷ *Основи загальної теорії права і держави* (н 24) 10–11.

⁴⁸ С. Рабінович, *Природно-правові підходи в юридичному регулюванні* (ЛьВДУВС 2010) 52–97, 260.

⁴⁹ ‘Соціально-природна правова система суспільства (спроба загальнотеоретичної характеристики)’ (н 21) 58–59.

⁵⁰ *Права людини та їх юридичне забезпечення: основи загальної теорії* (н 4) 7.

⁵¹ ‘Загальносоціальна (“природна”) правова система: поняття і структура’ (н 35) 3–12.

⁵² ‘Правовий простір (до загальнотеоретичної інтерпретації)’ (Юридичний вісник України, 25–31 березня 2016) 15.

2.2. Концептуально-методологічні засади правообмежування

Без перебільшення, епохальним став висновок Петра Мойсейовича про те, що ‘уся новітня історія людства є історією боротьби саме за межі здійснення прав людини (а точніше за юридичне закріплення та за інтерпретацію таких меж)’⁵³.

Розроблені ним теорійні засади такого обмежування мають особливу практико-юридичну цінність. Поняття “межі здійснення прав людини” професор уперше визначив у своєму лекційному курсі з теорії права та держави в 1996 р. У цьому понятті він діалектично поєднав якісні параметри прав людини з кількісними. Звідси межі кожного права людини виступають як його іманентна, неодмінна характеристика⁵⁴. Із позицій діалектичної єдності загального, особливого й конкретного, властивостями феномену меж прав людини було визнано їхню динамічність, історичність, *неуніверсальність* та локальність – на противагу універсальності самого інституту прав людини. Ці властивості, наголошував П. Рабінювич, слугують ‘постійним джерелом внутрішньо органічної суперечливості проблеми прав людини’⁵⁵.

Вчений виокремив такі об’єктивні соціальні властивості меж прав людини, як конкретно-історична зумовленість і детермінованість загальнолюдськими та груповими інтересами, виразником яких виступає держава⁵⁶; можливостями суспільства, насамперед його економічним розвитком⁵⁷. Науковець розробив докладну класифікацію правообмежувань, що ґрунтувалася на деталізованих соціально-змістових та формальних критеріях⁵⁸.

Підготувавши вже в 1997 р. перший та в своєму роді єдиний науково-практичний коментар до праволюдських приписів Конституції України⁵⁹, дослідник з позицій загальної теорії діяльності дав визначення низки понять, що їх вжито в тексті частини третьої ст. 22 Основного Закону. Кількома роками пізніше теоретичні новації правознавця були використані Конституційним Судом України (*табл.*).

⁵³ ‘Основні права людини: загальнотеоретична характеристика’ (н 17) 22–28; ‘Межі здійснення прав людини (загальнотеоретичний аспект)’ [1996] 6 Вісник Академії правових наук України 8.

⁵⁴ ‘Межі здійснення прав людини (загальнотеоретичний аспект)’ (н 53) 7.

⁵⁵ Там само 8.

⁵⁶ Там само 8.

⁵⁷ ‘Основні права людини: загальнотеоретична характеристика’ (н 17) 23.

⁵⁸ ‘Межі здійснення прав людини (загальнотеоретичний аспект)’ (н 53) 9–12.

⁵⁹ *Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень)* (Право 1997) 23–24.

*Теорійні положення П. Рабіновича,
використані в Рішенні КСУ від 22.09.2005 № 5-рп/2005*

№ з/п	Доктринальні правові позиції	Юридичні позиції Конституційного Суду України (абзац четвертий підпункту 5.2 пункту 5 мотивувальної частини Рішення)
1	Найбільш важливими, визначальними серед них [складових, властивостей і рис людської діяльності] є умови та засоби діяльності <...> Тому поняття змісту прав людини можна визначити як умови та засоби, котрі складають можливості людини, необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку ⁶⁰ .	У традиційному розумінні діяльності визначальними поняття змісту прав людини є умови і засоби, які становлять можливості людини, необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку.
2	Щодо кількісних показників прав людини, то вони можуть відобразитися поняттям обсягу прав людини <...>. <...> Одиниці виміру “кількості” (обсягу) прав людини не можуть бути універсальними, однозначними, однорідними для всіх і будь-яких прав людини <...> ⁶¹ .	Обсяг прав людини – це їх сутнісна властивість, виражена кількісними показниками можливостей людини, які відображені відповідними правами, що не є однорідними і загальними <...>.
3	Звуження змісту прав і свобод – це зменшення ознак, змістовних характеристик тих можливостей людини, які відображаються відповідними правами та свободами ⁶² .	Звуження змісту та обсягу прав і свобод є їх обмеженням.
4	<...> звуження змісту і скорочення обсягу прав людини <...> є основним наслідком їхнього обмежування ⁶³ .	Звуження змісту та обсягу прав і свобод є їх обмеженням.
5	Скасування конституційних прав і свобод <...> це їх офіційна (юридична або фактична) ліквідація, цілковите знищення ⁶⁴ .	Скасування конституційних прав і свобод – це їх офіційна (юридична або фактична) ліквідація.

У Рішенні № 5-рп/2005 Конституційний Суд сприйняв потребовий підхід П. Рабіновича до інтерпретації феномену прав людини (“умови і засоби, які

⁶⁰ П Рабінович, І Панкевич, Здійснення прав людини: проблеми обмежування (загальнотеоретичні аспекти) (Астрон 2001) 17, 92.

⁶¹ Рабінович, Панкевич (н 60) 18.

⁶² Права людини і громадянина у Конституції України (н 59) 23.

⁶³ Рабінович, Панкевич (н 60) 16.

⁶⁴ Права людини і громадянина у Конституції України (н 59) 23.

становлять можливості людини, необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку). Впадає в око і звернення КСУ до однієї з найважливіших для львівського правознавця категорій – *сутність* ('обсяг прав людини – це їх сутнісна властивість'; 'сутність змісту основного права в жодному разі не може бути порушена')⁶⁵.

Керівнику Львівської праволюднинної школи належить пріоритет у визначенні поняття підстав обмежування здійснення прав людини як 'певних особистих та соціальних інтересів, задля забезпечення яких нормовстановлюючий орган вважає за необхідне обмежувати певні права людини', а також виділення видів таких підстав⁶⁶. У співавторстві з І. Панкевичем він визначив низку принципів правообмежування, частина яких, до речі, виокремлена також і в доповідях Венеційської комісії 2011 і 2016 рр. про верховенство права⁶⁷.

2.3. Засади теорії міжнародних стандартів прав людини

У роботах правознавця праволюднинна теорія органічно сполучалася з теорійними засадами вироблення їхніх стандартів.

П. Рабінович розробив поняття, ознаки та класифікації таких стандартів⁶⁸, поняття їх національної імплементації⁶⁹, визначив її стадії та засоби⁷⁰, сконструював поняття європейських стандартів прав людини⁷¹. За його визначенням,

міжнародні стандарти прав людини – це закріплені у міжнародних актах і документах, текстуально уніфіковані й функціонально універсальні (для певних міжнародних об'єднань держав) принципи та норми, які за посередництвом вельми абстрактних, здебільшого оціночних, терміно-понять фіксують мінімально необхідний або бажаний зміст і/чи обсяг прав людини, зумовлювані досягнутим рівнем соціального розвитку та його динамікою, а також встановлюють позитивні обов'язки держав щодо їх забезпечення, охорони й захисту та передбачають за їх порушення санкції політико-юридичного чи політичного характеру⁷².

Вченим запропоновано також класифікацію таких стандартів за базовими критеріями: онтичним і деонтичним статусами, простором (територією) дії, колом адресатів та суб'єктами встановлення.

⁶⁵ 'Соціальна сутність прав людини: у світлі потребового підходу' (н 30) 3–14.

⁶⁶ Рабінович, Панкевич (н 60) 94.

⁶⁷ Мірило правовладдя. Коментар. Глосарій. Rule of Law Checklist (Переклад з англійської Сергія Головатого, ВАІТЕ 2017) 15 <<https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule%20of%20Law%20checklist%20UKR.pdf>> (дата звернення 28.07.2025)

⁶⁸ П. Рабінович, О. Венецька, 'Міжнародні стандарти прав людини: загальні ознаки, класифікація' в *Антропологія права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи): ст. учасн. 8-го Міжнар. "круглого столу" (м. Львів, 7–8 груд. 2012 р.)* (Галицький друкар, 2013).

⁶⁹ 'Проблеми юридичного забезпечення прав людини (загальнотеоретичний аспект)' (н 17) 18.

⁷⁰ 'Проблеми юридичного забезпечення прав людини (загальнотеоретичний аспект)' (н 17) 16–23.

⁷¹ 'Європейські стандарти прав людини: онтологічні, гносеологічні та праксеологічні аспекти' [2003] 2–3 Вісник Академії правових наук України 114.

⁷² Рабінович, Венецька (н 68) 414.

Розвиваючи дефініцію поняття імплементації міжнародних стандартів прав людини, дослідник визначить його як цілеспрямовану організаційно-правову діяльність держав, що здійснюється ними автономно або в рамках міжнародних організацій з метою своєчасної та повної реалізації зобов'язань, які випливають із міжнародних стандартів прав людини⁷³. Уперше визначивши поняття державно-юридичного механізму імплементації прав людини, він виокремив також низку стадій цього процесу: інституціоналізація (організаційно-правова); встановлення меж здійснення відповідних прав людини; визначення змістових критеріїв відповідності юридичних актів держави (нормативних та індивідуальних) міжнародним принципам і нормам прав людини; процедуризація реалізації тих прав, які не можуть бути здійснені без дій зобов'язаних суб'єктів; встановлення юридичних засобів охорони права; встановлення юридичних засобів захисту права⁷⁴.

До важливих засобів імплементації міжнародних праволюдних стандартів П. Рабінович відносив інтерпретацію та конкретизацію юридичних норм щодо прав людини. Дослідник завжди наголошував на ролі державних гарантуючих засобів охорони та захисту прав людини: реєстрації відомчих нормативно-правових актів, які стосуються прав громадян; наявності у законі вказівки на санкції за невиконання, ухилення від виконання службових обов'язків у застосуванні юридичних засобів охорони прав людини; утвердженні у свідомості суб'єктів законотворчості “праволюдної” ідеології⁷⁵.

У Новітній час ключовою національною і міжнародно-правовою засадою, “парасольковою” щодо цілої низки праволюдних стандартів, став принцип верховенства права. З огляду на це предметом уваги П. Рабіновича стали філософсько-правові й юридико-прикладні аспекти інтерпретації цього конституційного принципу.

Вперше в Україні він формулює поняття верховенства права⁷⁶, виокремлює типологічні підходи до його інтерпретації⁷⁷, характеризує верховенство права як соціально-природний феномен⁷⁸ та аналізує особливості трактування цього правового принципу Страсбурзьким судом⁷⁹, за матеріалами практики ЄСПЛ досліджує онтологічні, гносеологічні та праксеологічні аспекти європейських стандартів прав людини⁸⁰.

⁷³ ‘Проблеми юридичного забезпечення прав людини (загальнотеоретичний аспект)’ (н 17) 18; П Рабінович, Н Раданович, ‘Імплементація міжнародних стандартів прав людини’, в *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т Т 3 Загальна теорія права* (О Петришин та ін (ред), Право 2017) 170.

⁷⁴ ‘Проблеми юридичного забезпечення прав людини (загальнотеоретичний аспект)’ (н 17) 18.

⁷⁵ Там само 20–22.

⁷⁶ ‘Конституційний принцип верховенства права’ [1997] 3 *Юридический вестник* 66–69.

⁷⁷ П Рабінович, О Луців, ‘Інтерпретація верховенства права: основні вітчизняні підходи та їх діалектична взаємодоповнюваність’ [2013] 1–2 *Право України* 296–309.

⁷⁸ ‘Верховенство права як соціально-природний феномен (контури ідеалу)’ (н 33) 19–23.

⁷⁹ ‘Верховенство права в інтерпретації Страсбурзького суду та Конституційного Суду України’ [2006] 1 *Вісник Конституційного Суду України* 37–46.

⁸⁰ ‘Європейські стандарти прав людини: онтологічні, гносеологічні та праксеологічні аспекти’ (н 71) 114–132.

В опублікованій 1997 р. статті “Конституційний принцип верховенства права” П. Рабінович визначає поняття верховенства права як *панування права в суспільстві* – визначальну роль права у відносинах між усіма учасниками суспільного життя, у діяльності державних і недержавних організацій, соціальних спільнот, груп, об’єднань, усіх людей⁸¹. Саме цю доктринальну правову позицію й було прийнято Конституційним Судом України у Рішенні № 15-рп/2004 у справі про призначення судом більш м’якого покарання (абзац другий підпункту 4.1 п. 4 мотивувальної частини)⁸².

Спочатку вчений обґрунтовував інтерпретацію верховенства права як пріоритетність у суспільстві насамперед загальносоціальних (“природних”) прав людини⁸³. Він показав взаємозалежність і збалансованість у здійсненні прав кожного із соціально-природних прав (індивідуальних, групових і суспільних)⁸⁴. Згодом, розвиваючи цю ідею, правознавець виснував, що верховенство права як особливий соціальний феномен – це взаємозумовлене існування і взаємоузгоджена реалізація основоположних прав та обов’язків (тобто природних соціальних можливостей та необхідностей) людини, а також людських спільнот, об’єднань і усього суспільства⁸⁵.

Дослідник дав підтверджене аналізом десятків рішень Європейського суду з прав людини обґрунтування свого висновку про “інструментально-потребовий” характер праворозуміння ЄСПЛ. Згідно з цим праворозумінням право – це об’єктивно зумовлені біологічними і соціальними факторами можливості задоволення потреб (інтересів) людини, справедливо збалансовані з можливостями задоволення потреб (інтересів) інших суб’єктів, суспільства⁸⁶.

Під керівництвом професора та в активній творчій співпраці з ним за матеріалами практики ЄСПЛ його учнями було виконано низку кандидатських дисертацій, після захисту яких більшості з них згодом видано монографії). У цих роботах предметом досліджування стали, зокрема, загально-теоретичні проблеми національної імплементації Європейської конвенції з прав людини⁸⁷; особливості тлумачення конвенційних норм щодо прав людини⁸⁸; застосування Європейської конвенції з прав людини та практи-

⁸¹ ‘Конституційний принцип верховенства права’ (н 76) 67.

⁸² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м’якого покарання). 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>> (дата звернення 28.07.2025).

⁸³ ‘Конституційний принцип верховенства права’ (н 76) 68.

⁸⁴ ‘Верховенство права як соціально-природний феномен (контури ідеалу)’ (н 33) 21–22.

⁸⁵ Там само 22; П Рабінович, С Рабінович, О Панкевич, ‘Пошук верховенства права як балансування соціальних інтересів’ [2022] 29(3) Вісник Національної академії правових наук України 15–35.

⁸⁶ ‘Верховенство права в інтерпретації Страсбурзького суду та Конституційного Суду України’ (н 79) 39.

⁸⁷ П Рабінович, Н Раданович, *Європейська конвенція з прав людини: проблеми національної імплементації (загальнотеоретичні аспекти)* (Астрон 2002).

⁸⁸ П Рабінович, С Федик, *Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини)* (Астрон 2004).

ки Страсбурзького суду в Україні⁸⁹; європейські стандарти економічних і соціальних прав людини⁹⁰; європейські стандарти права людини на ефективний державний захист її прав та свобод⁹¹; вплив практики Європейського суду з прав людини на вдосконалення правозахисного законодавства в Україні⁹².

Важливе теоретичне й практичне праволюднине значення мають дефініювання П. Рабіновичем поняття права в інтерпретації Страсбурзького суду⁹³; визначення структури законності⁹⁴; регулятивно-юридичної природи цілей правових актів⁹⁵; причин виникнення й шляхів подолання колізій між законністю та доцільністю у правовому регулюванні⁹⁶; поняття і складників якості правового регулювання⁹⁷; критеріїв відповідності нормативно-правових актів законам⁹⁸ та національного законодавства – міжнародним праволюднним стандартам⁹⁹; соціальної сутності оціночних юридичних норм¹⁰⁰ та деяких інших положень, перелік яких не дозволяє навести обмежений обсяг публікації.

Попри те, що наведені теорійні здобутки є результатами досліджування закономірностей юридичної діяльності як такої, проте, розглядані в контексті антропоцентричної концепції, вони працюють вже як позитивно-правові інструменти забезпечення буттєвих прав людини. Таким чином попередні теорійні здобутки видатного дослідника набули нового соціального змісту й правозабезпечувального значення.

Концептуальним побудовам П. Рабіновича притаманні, з одного боку, теоретико-правова строгість і системність та водночас онтологічна глибина. Ця концепція розгортається від соціально-філософських основ прав людини до детально опрацьованої теорії державно-юридичних засобів їхнього забезпечення. У ній вирішуються питання як “стативи” прав людини (їхні

⁸⁹ П Рабінович, О Соловійов, *Застосування Європейської конвенції з прав людини та практики Страсбурзького суду в Україні (загальнотеоретичні аспекти)* ([б в] 2014).

⁹⁰ С Верланов, *Економічні і соціальні права людини: європейські стандарти та їх впровадження в юридичну практику України (загальнотеоретичне дослідження)* (Край 2009).

⁹¹ Т Пашук, *Право людини на ефективний державний захист її прав та свобод* (Край 2007).

⁹² О Гарасимів, ‘Вплив практики Європейського суду з прав людини на вдосконалення правозахисного законодавства в Україні (загальнотеоретичний аспект)’ (дис канд юрид наук, 2020).

⁹³ ‘Поняття права в інтерпретації Страсбурзького суду (до 50-річчя Європейського суду з прав людини)’ [2009] 2 Вісник Академії правових наук України 3–12.

⁹⁴ *Проблеми теорії законності розвинутого соціалізму* (Вища школа 1979).

⁹⁵ ‘О юридической природе целей правовых актов’ [1971] 5 Известия высших учебных заведений. Правоведение 28–35.

⁹⁶ ‘Колізії між законністю та доцільністю як постійно відтворювана проблема юридичного регулювання’ [2000] 4 Вісник Академії правових наук України 27–36.

⁹⁷ *Основи загальної теорії права та держави: Посібник для студентів спеціальності “Правознавство”* (Вид 2-е, Київ 1994).

⁹⁸ ‘Законность правотворчества’ в *Актуальные проблемы юридической науки на этапе развитого социализма. Краткие тезисы докладов и научных сообщений республиканской научной конференции (Харьков 16–18 октября 1985 г)* (Изд-во Харьк. юрид. ин-та 1985) 197–199.

⁹⁹ ‘Законодавство України та норми міжнародного права: критерії відповідності’, *Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом: матеріали наук.-практ. конф., м. Київ, жовтень 1998 р.* (Ин-т законодавства Верховної Ради України 1998) 255 і наст.

¹⁰⁰ Там само.

буттєві антропосоціальні основи, міжнародні стандарти), так і “динаміки” цих прав: державно-юридичні засоби національної імплементації, інтерпретації, конкретизації та обмежування.

Висновки. Завдяки здійсненому професором П. Рабіновичем антропоцентричному повороту в пострадянському правознавстві теорія права і держави вперше стала розбудовуватися як наукове вчення про юридичне забезпечення невід’ємних прав людини.

Усе викладене вище підтверджує першість українського вченого на теренах колишнього СРСР у розробленні базових елементів оригінальної теорії прав людини та їх юридичного забезпечення: дослідницького правопізнавального інструментарію, поняттєво-термінологійного апарату та концепції соціально-природної системи суспільства, а також навчально-методичний пріоритет львівського професора в людиноцентричній переорієнтації усього навчального курсу праводержавознавства в незалежній Україні й на інших пострадянських теренах.

Видатний український правознавець створив загальні концептуально-методологічні засади теорії прав людини, їх міжнародного стандартизування та впровадження в практику юридичного регулювання в Україні. Визначення загальних понять міжнародних та європейських стандартів прав людини, механізму національної імплементації цих стандартів і аналітичне виокремлення стадій цього процесу та його юридичних засобів належать до унікального внеску П. Рабіновича в праволюдну теорію. Грунтовність розроблення ним або за його науковим керівництвом теоретичних аспектів практики ЄСПЛ дотепер не має рівних в Україні та за її межами.

Потребу концепція прав людини становить надійну основу для їх сучасної практично орієнтованої теорії. Соціальна ефективність теоретичних розробок львівського вченого переконливо підтверджується як трансформацією вироблених ним наукових правових положень в усталені юридичні позиції Конституційного Суду України, так і впливом на методику викладання теорії права і держави в інших правничих школах України.

Життєздатність розглянутої концепції прав людини забезпечує можливість її подальшого розроблення. З огляду на це в майбутньому напрямками її розбудови могли би стати: взаємодія матеріальних та ідеальних буттєвих основ прав людини; динаміка взаємозв’язків соціально-природної та моральнісної соціорегулятивних систем; трансформація соціально-природної системи в умовах цифровізованого інформаційного суспільства; проблеми здійснення соціально-природних обов’язків індивіда перед соціумом і державою у сучасному суспільстві споживання тощо. Для вирішення цих завдань П. Рабінович залишив потужний інструментарій розвитку теорії прав людини, який і став предметом аналізу в цій статті.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Andrusiak T ta in, *Prava liudyny: pidruchnyk dlia 10–11 kl. sered. shk., litseiv ta himnazii* (Pravo 1997) (in Ukrainian).
2. Baryska Ya, Pohorielova Z, Popovych T, *Zahalna teoriia prava i derzhavy: navch. posib.* (Vyd-vo Oleksandry Harkushi 2021) (in Ukrainian).
3. Feltsan I, *Osnovy zahalnoi teorii prava i derzhavy: navch. posib.* (A M Sabov, 2023) (in Ukrainian).
4. Javich L, *Sushhnost' prava. Social'no-filosofskoe ponimanie genezisa, razvitija i funkcionirovaniya juridicheskoi formy obshhestvennyh otnoshenij* (Izd-vo LGU 1985) (in Russian).
5. Pashuk T, *Pravo liudyny na efektyvnyi derzhavnyi zakhyst yii prav ta svobod* (Krai 2007) (in Ukrainian).
6. Poljakov I, *Teoriya prava i gosudarstva: uchebnyk* (Feniks 2011) (in Russian).
7. Rabinovych P, *Problemy teorii zakonnosti razvitogo socializma* (Vishha shkola 1979) (in Russian).
8. Rabinovych P, Fedyk S, *Osoblyvosti tlumachennia yurydychnykh norm shchodo prav liudyny (za materialamy praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny)* (Astron 2004) (in Ukrainian).
9. Rabinovych P, Hryshchuk O, *Pravo liudyny na kompensatsiiu moralnoi shkody (zahalnoteoretychni aspekty)* (Svit 2006) (in Ukrainian).
10. Rabinovych P, Khavroniuk M, *Prava liudyny i hromadianyna: Navch. posib.* (Atika 2004) (in Ukrainian).
11. Rabinovych P, *Lvivskii naukovii shkoli teorii prav liudyny – 30 rokiv. Naukoznavchyi narys* (Medytsyna i pravo 2021) (in Ukrainian).
12. Rabinovych P, Nakonechna A, *Liudski potreby, interesy ta pravove rehuliuвання (zahalnoteoretychne doslidzhennia)* (Medytsyna i pravo 2022) (in Ukrainian).
13. Rabinovych P, *Osnovy teorii ta filosofii prava: navch. posib.* (Medytsyna i pravo 2021) (in Ukrainian).
14. Rabinovych P, *Osnovy zahalnoi teorii prava i derzhavy: navch. posibnyk dlia stud. spets. "Pravoznavstvo"* (Hrafopres 1993) (in Ukrainian).
15. Rabinovych P, *Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy. Posibnyk dlia studentiv spetsialnosti "Pravoznavstvo"* (Vyd 2-e, Kyiv 1994) (in Ukrainian).
16. Rabinovych P, Pankevych I, *Zdiisnennia prav liudyny: problemy obmezhuвання (zahalnoteoretychni aspekty)* (Astron 2001) (in Ukrainian).
17. Rabinovych P, *Prava liudyny i hromadianyna u Konstytutsii Ukrainy (do interpretatsii vykhidnykh konstytutsiinykh polozhen)* (Pravo 1997) (in Ukrainian).
18. Rabinovych P, *Prava liudyny ta yikh yurydychne zabezpechennia. Osnovy zahalnoi teorii prava i derzhavy. Navchalnyi posibnyk* (NMK VO, 1992) (in Ukrainian).
19. Rabinovych P, *Prava liudyny ta yikh yurydychne zabezpechennia: osnovy zahalnoi teorii (Konspekty lektsii z teorii derzhavy i prava)* (Lvivskiy tsentr novykh tekhnolohii osvity, nauky, vyrobnytstva 1991) (in Ukrainian).
20. Rabinovych P, Radanovych N, *Yevropeiska konventsiiia z prav liudyny: problemy natsionalnoi implementatsii (zahalnoteoretychni aspekty)* (Astron 2002) (in Ukrainian).
21. Rabinovych P, Soloviov O, *Zastosuvannia Yevropeiskoi konventsii z prav liudyny ta praktyky Strasburzkooho sudu v Ukraini* (zahalnoteoretychni aspekty) (2014) (in Ukrainian).
22. Rabinovych S, *Pryrodno-pravovi pidkhody v yurydychnomu rehuliuванні* (LVDUVS 2010) (in Ukrainian).
23. Vasyliiev A ta in, *Teoriia prava i derzhavy: pidruchnyk* (Odissei 2007) (in Ukrainian).
24. Verlanov S, *Ekonomichni i sotsialni prava liudyny: yevropeiski standarty ta yikh vprovadzennia v yurydychnu praktyku Ukrainy (zahalnoteoretychne doslidzhennia)* (Krai 2009) (in Ukrainian).

Edited books

25. *Neklassicheskaja filosofija prava: voprosy i otvety* (A Stovba (red), SPD FO Tarasenko V P 2013) (in Russian).
26. *Pivstolittia naukovooho povnolittia. Do yuvileiu profesora Petra Moiseiovycha Rabinovycha* (LNU im I Franka 2016) (in Ukrainian).
27. Rabinovych P, Radanovych N, 'Implementatsiia mizhnarodnykh standartiv prav liudyny', v *Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: u 20 t T 3 Zahalna teoriia prava* (O Petryshyn ta in (red), Pravo 2017) 170 (in Ukrainian).

Journal articles

28. Rabinovych P, 'O juridicheskoy prirode celej pravovykh aktov' [1971] 5 *Izvestija vysshih uchebnykh zavedenij. Pravovedenie* 28–35 (in Russian).
29. Viktorovskiy V, Rabinovych P, 'Pravo liudyny na natsionalne samovyznachennia i problema binatsionalnosti' [1995] 2 *Ukr. chasopys prav liudyny* 99–103 (in Ukrainian).
30. Denysov V ta in, 'Prohrama kursu "Prava liudyny" dlia uchniv serednykh zahalnoosvitnykh navchalnykh zakladiv: proekt' [1995] 19 *Informatsiinyi zbirnyk Ministerstva osvity Ukrainy* 2–25 (in Ukrainian).
31. Rabinovych P, 'Verkhovenstvo prava v interpretatsii Strasburzkoho sudu ta Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy' [2006] 1 *Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy* 37–46 (in Ukrainian).
32. Rabinovych P, 'Verkhovenstvo prava yak sotsialno-pryrodnyi fenomen (kontury idealu)' [2010] 3 *Pravo Ukrainy* 19–24 (in Ukrainian).
33. Rabinovych P, 'Ievropeiski standarty prav liudyny: ontolohichni, hnoseolohichni ta prakseolohichni aspekty' [2003] 2–3 *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy* 114 (in Ukrainian).
34. Rabinovych P, 'Zahalnosotsialna ("pryrodna") pravova systema: poniattia i struktura' [2008] 4 *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy* 10 (in Ukrainian).
35. Rabinovych P, 'Kolizii mizh zakonnistiu ta dotsilnistiu yak postiino vidtvoriuvana problema yurydychnoho rehuliuвання' [2000] 4 *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy* 27–36 (in Ukrainian).
36. Rabinovych P, 'Konstytutsiinyi pryntsyp verkhovenstva prava' [1997] 3 *Yurydycheskyi vestnyk* 66–69 (in Ukrainian).
37. Rabinovych P, 'Mezhi zdiisnennia prav liudyny (zahalnoteoretychnyi aspekt)' [1996] 6 *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy* 8 (in Ukrainian).
38. Rabinovych P, 'Osnovni prava liudyny: zahalnoteoretychna kharakterystyka' [1994] 2 *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy* 22–28 (in Ukrainian).
39. Rabinovych P, 'Osnovni prava liudyny: sprobа zahalnoteoretychnoi kharakterystyky' [1993] 3 *Prava liudyny v Ukraini* (in Ukrainian).
40. Rabinovych P, 'Osnovopolozhni prava liudyny: sotsialno-antropna sutnist, zmistova klasyfikatsiia' [2013] 2 *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy* 10–16 (in Ukrainian).
41. Rabinovych P, 'Poniattia prava v interpretatsii Strasburzkoho sudu (do 50-richchia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny)' [2009] 2 *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy* 3–12 (in Ukrainian).
42. Rabinovych P, 'Pravorozuminnia: potrebova interpretatsiia' [2014] 1–2 *Filosofiia prava i zahalna teoriia prava* 229–237 (in Ukrainian).
43. Rabinovych P, 'Problemy yurydychnoho zabezpechennia prav liudyny (zahalnoteoretychnyi aspekt)' [1995] 2 *Ukr. chasopys prav liudyny* 16–23 (in Ukrainian).
44. Rabinovych P, 'Sotsialna sutnist prav liudyny: u svitli potrebovoho pidkhodu' [2005] 1 *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy* 3–14 (in Ukrainian).
45. Rabinovych P, 'Sotsialno-pryrodna pravova systema suspilstva (zahalnoteoretychna kharakterystyka)' [2008] 1 *Ukrainske pravo* 48–60 (in Ukrainian).
46. Rabinovych P, 'Universalni standarty liudianosti yak kontseptualni zasady antropotsentrychnoho pravorozuminnia' [2021] 1 *Pravo Ukrainy* 76–87 (in Ukrainian).

47. Rabinovych P, Lutsiv O, 'Interpretatsiia verkhovenstva prava: osnovni vitchyzniani pidkhody ta yikh dialektychna vzaiemodopovniuvanist' [2013] 1–2 Pravo Ukrainy 296–309 (in Ukrainian).
48. Rabinovych P, Osoba V, 'Profesor H. Lauterpakht – avtor idei ta pershoho proektu Mizhnarodnogo billia (Zahalnoi deklaratsii) prav liudyny' [2013] 4 Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy 3–10 (in Ukrainian).
49. Rabinovych P, Rabinovych C, Pankevych O, 'Poshuk verkhovenstva prava yak balansuvannia sotsialnykh interesiv' [2022] 29(3) Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy 15–35 (in Ukrainian).

Conference papers

50. Mekhman A. Damirli, 'Vnesok P. M. Rabinovycha v teoretychnu yurysprudentsiiu: novi idei ta rozrobky (zahalna kharakterystyka)', *Naukovyi spadok Petra Moiseiovycha Rabinovycha i aktualni problemy zahalnoteoriinoho pravoznavstva: Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii (Lviv, 28–29 bereznia 2025 roku)* (M Damirli, S Rabinovycha (red), Medytsyna i pravo 2025) (in Ukrainian).
51. Rabinovych P, 'Zakonnost' pravotvorchestva' v *Aktual'nye problemy juridicheskoy nauki na jetape razvitogo socializma. Kratkie tezisy dokladov i nauchnykh soobshhenij respublikanskoï nauchnoï konferentsii (Har'kov, 16–18 oktjabrja 1985 g)* (Izd-vo Har'k. jurid. in-ta 1985) 197–199 (in Russian).
52. Rabinovych P, 'Zakonodavstvo Ukrainy ta normy mizhnarodnogo prava: kryterii vidpovidnosti', *Problemy harmonizatsii zakonodavstva Ukrainy z mizhnarodnym pravom: materialy nauk.-prakt. konf., m. Kyiv, zhovten 1998 r.* (In-t zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy, 1998) 255 (in Ukrainian).
53. Rabinovych P, Venetska O, 'Mizhnarodni standarty prav liudyny: zahalni oznaky, klasyfikatsiia' v *Antropolohiia prava: filosofskyi ta yurydychni vymiry (stan, problemy, perspektyvy): st. uchasn. 8-ho Mizhnar. "kruhloho stolu" (m. Lviv, 7–8 hrud. 2012 r.)* (Halytskyi druzkar, 2013) (in Ukrainian).
54. Rabinovych S, 'Nevidomi storinky naukovoï tvorchosti Petra Rabinovycha', *Naukovyi spadok Petra Moiseiovycha Rabinovycha i aktualni problemy zahalnoteoriinoho pravoznavstva: Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii (Lviv, 28–29 bereznia 2025 roku)* (M Damirli, S Rabinovycha (red), Medytsyna i pravo 2025) 38 (in Ukrainian).
55. Usenko I, 'Kontseptualni osnovy pravovoï pedahohiky profesora Petra Rabinovycha: zahalnoteoretychne pravoznavstvo, prava liudyny, pedahohichni takt', v *Naukovyi spadok Petra Moiseiovycha Rabinovycha i aktualni problemy zahalnoteoriinoho pravoznavstva: Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii (Lviv, 28–29 bereznia 2025 roku)* (M Damirli, S Rabinovycha (red), Medytsyna i pravo 2025) 95 (in Ukrainian).

Theses

56. Harasymiv O, 'Vplyv praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny na vdoskonalennia pravozakhysnogo zakonodavstva v Ukraini (zahalnoteoretychni aspekt)' (dys kand yuryd nauk, 2020) (in Ukrainian).

Newspaper articles

57. Rabinovych P, 'Pravo liudyny na kompensatsiiu moralnoi shkody' (Iurydychni visnyk Ukrainy 19–25 sichnia 2002) 4 (in Ukrainian).
58. Rabinovych P, 'Pravovyi prostir (do zahalnoteoretychnoi interpretatsii)' (Iurydychni visnyk Ukrainy 25–31 bereznia 2016) 15 (in Ukrainian).

Websites

59. Mirylo pravovladdia. Komentar. Hlosarii. Rule of Law Checklist (Pereklad z anhliiskoi Serhiia Holovatoho, VAITE 2017) 15 <<https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule%20of%20Law%20checklist%20UKR.pdf>> (accessed 28.07.2025) (in Ukrainian).

Serhiy Rabinovych
Olha Tomina

PETRO RABINOVYCH – DEVELOPER THE PRINCIPLES
OF THE THEORY OF HUMAN RIGHTS
AND THEIR INTERNATIONAL STANDARDIZATION

ABSTRACT. The study of the scientific heritage of important legal scholars is a necessary means of reproducing legal science in Ukraine and training highly professional scientific personnel. Taking this into account, the concept of human rights, the author of which was the head of the Lviv School of Human Rights Theory, professor P. M. Rabinovych (1936–2023), continues to attract the attention of modern lawyers.

The purpose of this article is an attempt to systematize the contribution of P. Rabinovych to the creation and development of the foundations of the theory of human rights as a scientific and academic discipline.

It is substantiated that, thanks to the anthropocentric turn the scientist made in post-Soviet jurisprudence, the theory of law and state for the first time began to develop as a doctrine of legal support for inalienable human rights. The primacy of P. Rabinovych in the territory of the former USSR in the development of the basic elements of the original social-needs theory of human rights and their legal support, as well as his priority in the human-centric reorientation of law and state theory educational course in independent Ukraine and other post-Soviet territories is confirmed. The scientist created general conceptual and methodological foundations of the theory of human rights their international standardization and implementation in the practice of legal regulation in Ukraine. The need-based concept of human rights is a reliable basis for their modern, practically oriented theory. The social effectiveness of the theoretical developments of the outstanding scientist is convincingly confirmed by both the transformation of the scientific legal provisions he developed into the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine, and the influence on the methodology of teaching the theory of law and state in other law schools of Ukraine.

KEYWORDS: Petro Rabinovych; human rights theory; international human rights standards; rule of law; limits of human rights; need-based approach; legal human-centrism.